

УДК 371.13

Ольга ЛІЛІК, Марія ВАКУЛА

Olha LILIK, Maria VAKULA

**РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ІНТЕГРАЛЬНОЇ СТРАТЕГІАЛЬНОСТІ
ЯК ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ РИСИ ВЧИТЕЛІВ****LEVELS OF FORMATION OF INTEGRAL STRATEGY
AS A PROFESSIONAL AND PERSONAL FEATURE OF TEACHERS**

У статті схарактеризовано феномен інтегральної стратегіальності як професійно-особистісної риси вчителів, описано логіку формування стратегії в процесі розв'язання професійних завдань, обґрунтовано необхідність цілеспрямованого формування стратегіальності для ефективного виконання педагогічної діяльності й досягнення поставлених особистих і професійних цілей.

З'ясовано, що стратегія є організовувальною й регулювальною складовою професійно-педагогічної діяльності, а стратегіальна організація – засадничим принципом цієї діяльності. Обґрунтовано, що ознаками стратегіальності мислення педагога є дотримання ним певної схеми в обробленні інформації на протязі випадковим, невпорядкованим діям; економія часу та пізнавальних ресурсів учителя; гнучкість мислення (уміння суб'єкта змінювати, корегувати план дій під час роботи із суперечливою інформацією); упевненість суб'єкта в правильності обраного порядку дій і точне його дотримання.

Визначено, що формування стратегії відбувається в межах тріади «проблема – рішення – стратегія», важливим фактором формування й реалізації стратегії є наявність мети діяльності, яка має бути особисто й професійно значущою, а також має активізувати різноманітні знання та вміння і детермінувати план і хід подальшої роботи. З'ясовано, що стратегіальність має комплексний, інтегральний характер, оскільки поєднує особистісні й професійні виміри професійної діяльності вчителя.

У результаті аналізу наукових джерел визначено й описано рівні сформованості інтегральної стратегіальності вчителя, зокрема: адаптивний, евристичний, дослідницький, інноваційний, смислороджувальний – на прикладі професійної діяльності вчителів української мови й літератури. Визначено, що педагогічна майстерність як найвищий рівень професійного розвитку учителя корелює з інноваційним і смислороджувальним рівнями.

Ключові слова: інтегральна стратегіальність, учитель, рівні, професійні завдання, професійний розвиток.

The article characterizes the phenomenon of integral strategy as a professional and personal trait of teachers, describes the logic of strategy formation in the process of solving professional tasks, and substantiates the need for purposeful formation of strategy for effective pedagogical activities and achieving personal and professional goals.

It was found that strategy is an organizational and regulatory component of professional and pedagogical activities, and strategic organization is a fundamental principle of this activity. It is substantiated that the signs of strategic thinking of a teacher are: adherence to a certain scheme in information processing as opposed to random, disordered actions, saving time and

cognitive resources of the teacher, flexibility of thinking (ability of the subject to change, adjust action plan when working with conflicting information); the subject's confidence in the correctness of the chosen course of action and its exact observance. It is determined that the formation of strategy occurs within the triad: problem – solution – strategy, an important factor in the formation and implementation of strategy is the presence of the goal, which should be personally and professionally significant, and should activate various knowledge and skills and determine the plan and course of further work. Strategies have been found to be complex, integral in that they combine the personal and professional dimensions of a teacher's career.

As a result of the analysis of scientific sources the levels of formation of integral strategy of the teacher are defined and described, in particular: adaptive, heuristic, research, innovative, meaning-generating – on an example of professional activity of teachers of the Ukrainian language and literature. It is determined that pedagogical skill as the highest level of professional development of a teacher correlates with innovative and meaningful levels.

Key words: *integral strategy, teacher, levels, professional tasks, professional development.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Професійна діяльність педагогів вирізняється творчим, активним і цілеспрямованим характером, вона передбачає розв'язання професійних проблем в умовах значних психологічних навантажень, що вимагає від вчителя усвідомлених, цілепокладальних, саморегульованих дій, пов'язаних із аналітичним виокремленням та виконанням різноманітних завдань шляхом відбору й застосування ефективних методів, прийомів і технологій навчання, пошуку оптимальних за часом та засобами реалізації шляхів вирішення проблеми. У будь-якій професійній ситуації вчитель може або ж намагатися виконати це завдання на основі вже відомих йому схем (на підґрунті власного ефективного досвіду чи досвіду колег), або спробувати розв'язати його по-новому. У цьому контексті варто говорити про стратегіальність як базовий принцип професійно-педагогічної діяльності, її організовувальну й регульовальну основу (Лілік, 2020: 57), що детермінує особистісну траєкторію дій суб'єкта цієї діяльності. На нашу думку, стратегіальність має інтегральний характер, виступаючи водночас особистісною і професійною характеристикою особистості. Проте це питання потребує наукового обґрунтування й конкретизації шляхом виокремлення рівнів її сформованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські й зарубіжні дослідники розглядали стратегіальність (чи стратегію як її частковий прояв) здебільшого в межах мисленнєвих процесів як

одну з властивостей психіки людини (Дж. Брунер, Ф. Лерш, І. Кон). Подекуди її досліджували в контексті розв'язання задач і прийняття рішень (В. Бондаровська, В. Горобець, М. Смульсон) або як обов'язкову умову творчої діяльності особистості (І. Біла, В. Моляко). Маємо підстави констатувати, що поза увагою науковців перебуває стратегіальність як засадничий принцип успішної професійно-педагогічної діяльності, що інтегрує особистісні й професійні характеристики особистості й забезпечує ефективне розв'язання завдань і проблем, що постають перед учителем. Актуальність дослідження детермінована також його міждисциплінарним характером, оскільки воно передбачає врахування психологічних і педагогічних аспектів порушеної проблеми.

Мета статті – обґрунтувати рівні сформованості інтегральної стратегіальності як професійно-особистісної риси вчителя (на прикладі професійної діяльності вчителя української мови й літератури).

Виклад основного матеріалу. І. Кон, характеризуючи поняття «стратегія», зазначав, що її проектування є глибинним багаторівневим процесом, який можна розглядати під різними кутами зору. По-перше, як серію завдань, які ставить суспільство перед особистістю і які ця особистість має послідовно розв'язувати протягом певного періоду часу. По-друге, як процес прийняття рішення, за допомогою якого індивід формує й оптимізує баланс своїх переваг і здібностей, з одного боку, і потреб панівної системи, з іншого.

По-третє, як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність (Кон, 1984: 215). Отже, фактично формування стратегії відбувається в межах тріади «проблема – рішення – стратегія». У професійній діяльності вчителів постійно постають завдання, які передбачають вихід за межі типових алгоритмів розв'язання проблем, тому подану вище тріаду варто описати більш детально.

Учені наголошують, що вибір стратегії залежить від розв'язуваної проблеми, особливостей ситуації, поведінкових настроїв, які вона продукує. Водночас Е. Помиткін зазначає, що повноцінна педагогічна діяльність, а отже, і розроблення ефективних професійних стратегій, неможливі без орієнтації на визначену ціль, яка мобілізує різноманітні знання та вміння і детермінує план і хід подальшої роботи. Дослідник акцентує, що стратегії пов'язані з визначенням нових життєвих цілей, оскільки цілі і плани не можуть бути сталими, а отже, особистість постійно регулює, оновлює, переглядає життєві стратегії, відбирає їх з огляду на час, потреби та обставини. Тобто стратегія – це програмування ситуації відповідно до поставленої мети (Помиткін, 2005: 225). Відсутність мети призводить до того, що педагог не може використати наявні знання та досвід для розроблення стратегії у межах своєї професійної діяльності, а отже, він втрачає шанс досягнути певного результату.

З цього приводу Е. Кірхлер і А. Шротт стверджують, що для успішного розв'язання проблеми потрібні не пошук і застосування відповідної стратегії, а економне використання ресурсів, тобто своєчасна відмова від уже відомої, успішної стратегії в новій ситуації, якщо вона не гарантує успіху, і ретельне обдумування нових ефективних стратегій (Кірхлер, Шротт, 2004: 71). Дослідники одностайні в думці, що стратегія завжди передбачає набір певних, індивідуально підібраних засобів для подолання перешкод заради досягнення поставленої мети. Л. Гурова підкреслює, що «розуміння сутності об'єкта діяльності, принципу роботи з ним, можливих у застосуванні до нього творчих знань, а також логічних підходів забезпечує інструментарій творчого мислення» (Гурова, 2019: 16). Водночас дослідниця зазначає, що стратегія пошуку шляхів

розв'язання професійних завдань може формуватися як свідомо, так і несвідомо під впливом зовнішніх та внутрішніх (особистісних) факторів. У контексті професійної діяльності вчителя української мови і літератури можемо визначити такі чинники: прагнення до особистісного й професійного розвитку та самореалізації, бажання самоствердитись й утвердитись в учнівському й педагогічному колективах, прагнення працювати ефективно, зацікавити учнів своїм навчальним предметом тощо. У процесі виконання професійних завдань зазначені фактори постійно зазнають уточнення та конкретизації з огляду на динаміку розвитку подій і результат порівняння поточної ситуації з вихідними умовами. Шляхи реалізації стратегічних задумів і цілей визначаються також вибором тактики, чи способів розв'язання проблем. Кожна особистість володіє власним набором різних тактичних прийомів і методів, за допомогою яких здатна розв'язувати ті чи інші завдання. З набуттям життєвого досвіду набір цих методів і прийомів оновлюється, розширюється, удосконалюється.

Ф. Лерш запропонував послідовність, згідно з якою окремі компоненти через складну систему взаємозв'язків трансформуються у стратегію. Усе починається з усвідомлення професійного завдання та появи мотиву до його виконання, далі відбувається визначення сфери професійної діяльності, у межах якої потрібно виконати поставлене завдання, та параметрів послідовного його виконання. Після цього відбувається цілеспрямована побудова внутрішнього плану дій, ідей і програм, виділення спектру бажаних результатів та уточнення конкретної мети, наслідком чого є певні тактичні дії, які були заплановані на попередніх етапах, та моніторинг їхньої продуктивності, а в результаті, фіксація позитивних результатів реалізації стратегії й оцінювання власної діяльності шляхом саморефлексії (Лерш, 2014: 304).

Отже, професійно-педагогічну діяльність варто розглядати як систему професійних завдань, а будь-яка особистісна стратегія в межах професійної діяльності спрямована на розв'язання проблем, які постають перед фахівцем у межах його трудової діяльності. Р. Еммонс (Эммонс, 2004), Д. Ліберман (Lieberman, 2009)

характеризують стратегію як загальну структуру, основну концепцію професійної діяльності, що детермінує особистісну траєкторію дій суб'єкта цієї діяльності. Аналіз їхніх досліджень дає підстави для висновку, що взаємозв'язок життєвих і професійних планів особистості є ознакою її сформованості, зрілості й цілісності, а також свідчить про дієвість та ефективність її життєвої стратегії.

Розвиваючи ці ідеї, В. Моляко зазначає, що професійна стратегія завжди індивідуалізована, оскільки має специфічний особистісний відтінок, та детермінована такими особистісними чинниками, як-от: настанови, знання, уміння і здібності (Моляко, 2007: 86). Отже, стратегії професійної діяльності педагога вибудовуються на основі його життєвого і професійного досвіду, а також планів на майбутнє, в яких мають реалізуватися життєві перспективи та особистісні стратегії.

Д. Романовська наголошує, що, обираючи певну стратегію професійної діяльності, фахівець об'єднує комплекс особистісних чи професійних цілей, реалізуючи таким шляхом себе в діяльності, спрямованій на їх досягнення (Романовська, 2010: 38). Е. Помиткін вважає, що основу для формування стратегій складають психологічні та психофізіологічні характеристики людини як індивіда, особистості і суб'єкта діяльності, особливості проблемної ситуації, а також специфіка умов, у яких вона розв'язується (Помиткін, 2005).

На нашу думку, доцільно говорити про так звану інтегральну стратегіальність як особистісну і професійну характеристику педагога, яку можна розглядати як інструмент його професійної діяльності, що забезпечує творчий підхід та детермінує особистісний план дій під час постановки цілей та розв'язання поставлених професійних завдань, за допомогою якого досягається поставлена мета й реалізується індивідуальний стиль професійної діяльності. Така інтегральна стратегіальність професійно-педагогічної діяльності поєднує в собі притаманну особистості життєву стратегію, професійні знання, уміння та навички, комплекс професійно важливих характеристик та професійних цілей. Усвідомлена інтегральна стратегіальність може стати запорукою професійного успіху

педагога. Отже, інтегральна стратегіальність є комплексом цілей і завдань, які стимулюють особистість до творення власного життєвого простору, до самореалізації в особистісній і професійній сферах, реалізації планів і задумів.

У дослідженні М. Холодної запропоновано стилі формулювання та розв'язання проблем, які можемо розглядати в контексті шляхів формування інтегральної стратегіальності учителів української мови і літератури. Зазначимо, що в основу цієї класифікації покладено рівень мисленнєвої активності й реалізації творчого потенціалу в розв'язанні проблеми, що цілком відображає особливості професійно-педагогічної діяльності (Холодная, 2002).

Перший рівень сформованості інтегральної стратегіальності – адаптивний, що передбачає використання способу діяльності, який був раніше засвоєний фахівцем, або «метод спроб і помилок». На нашу думку, цей рівень демонструють переважно студенти під час проходження виробничої (педагогічної) практики, а також учителі, що не мають великого досвіду педагогічної діяльності: у цих категорій відсутній власний досвід розв'язання професійних завдань і слабо розвинена педагогічна інтуїція, тому вони переважно звертаються до досвіду своїх колег, шукають шляхи розв'язання проблеми в педагогічній літературі, активізують знання, здобуті в межах педагогічних навчальних дисциплін. Інколи це призводить до неправильної тактики, неправильного вибору стратегії діяльності і зниження ефективності роботи.

Другий рівень – евристичний – передбачає досягнення поставленої мети за допомогою знаходження нових, ефективних способів діяльності, які відповідають конкретній ситуації, особливостям учнівського чи педагогічного колективу. Наприклад, студентка Дар'я С. під час проходження педагогічної практики (Добрянська ЗОШ Ріпкинського району Чернігівської області) проводила урок літератури рідного краю. Учні знайомилися з поетичною творчістю Олександра Забарного, аналізували запропоновані вчителем вірші, а потім отримали домашнє завдання вивчити напам'ять вірш цього митця чи (за бажанням) продекламувати власний ліричний твір. Більшість учнів вивчили поезію Олександра Забарного, а один учень, який до того часу не демонстрував

нахилів до творчої діяльності і старанності в навчанні, зачитав власний вірш. Учитель, засумнівавшись в авторстві, спробував знайти цю поезію в інтернет-мережі і виявив, що учень «запозичив» чужий твір і видав за власний. Студентка, похваливши привселюдно учня, провела з ним розмову тет-а-тет, під час якої запропонувала відправити цей вірш на конкурс від школи, згадавши між іншим про перевірку творчих робіт на плагіат і про важливість дотримання права на інтелектуальну власність. У результаті учень зізнався, що вірш не його, пообіцяв більше так не робити. На нашу думку, студентка продемонструвала евристичний рівень стратегіальності, оскільки зреагувала швидко, ефективно, із дотриманням етичних принципів. Констатуємо, що педагог обрала правильну тактику поведінки в конкретній ситуації і в результаті – ефективну стратегію розв'язання серйозної проблеми сучасності – плагіату в науковій і творчій діяльності.

Третій рівень – дослідницький – передбачає самостійне формулювання цілей діяльності, з орієнтацією на аналіз широкого спектру проблем. На нашу думку, цей рівень притаманний учителям із достатнім рівнем здатності до неперервного професійного й особистісного саморозвитку, які вміють прогнозувати хід будь-якої ситуації зі свого професійного життя і моделювати різні варіанти розвитку подій. Наприклад, учитель української літератури ставить перед собою завдання сформулювати в учнів інтерес до читання, отже, він має усвідомити об'єктивні й суб'єктивні причини низького рівня інтересу до читання художніх творів, спланувати свою діяльність із подолання зазначеної проблеми (вивчення читацьких інтересів учнів, заохочення власним прикладом, проведення цікавих заходів, зокрема вечорів поезій, зустрічей із письменниками, літературних екскурсій, організація буккросингу в класі, проведення в межах позакласного читання уроків рекомендації улюбленої книжки, створення буктрейлерів, постерів, інфографіки за улюбленими книжками тощо), постійно моніторити ситуацію щодо розв'язання обраної проблеми, прогнозувати подальший її розвиток.

Четвертий рівень сформованості в учителів інтегральної стратегіальності – інноваційний, що передбачає здатність до створення об'єктивно нових ідей, якісно

нових продуктів діяльності. Цей рівень приманний учителям, що здатні генерувати нові ідеї, продукувати власні навчально-методичні матеріали, демонструвати високі показники навчальної діяльності учнів. Ці вчителі постійно працюють над власним розвитком, а водночас готові ділитися своїми напрацюваннями з колегами, ознаками їхньої професійної діяльності є креативність, комунікабельність, мобільність. На нашу думку, цей рівень сформованості інтегральної стратегіальності демонструють у своїй роботі вчителі, що мають розробляти індивідуальну освітню траєкторію для дітей з особливими освітніми потребами: беручи за орієнтир вимоги шкільної програми, вони мають визначити шляхи досягнення поставлених цілей на основі аналізу поточного стану проблеми, консультацій із усіма залученими до корекційно-реабілітаційної роботи фахівцями, вивчення потенціалу й можливостей учня.

П'ятий рівень – смислопороджувальний – передбачає орієнтацію на роботу із традиційними смислами, із подальшими радикальними змінами рівня розуміння способів діяльності (Холодна, 2002: 133). Цей рівень характерний для особистостей, які можуть стати реформаторами освітньої системи, авторами педагогічних концепцій, інноваторами. Вони здатні мислити масштабно, урахувувати контекст ситуації, коригувати план дій, проводити паралелі, робити ґрунтовні висновки й узагальнення.

Варто зазначити, що подекуди поняття «стратегіальність» використовують для позначення діяльності найвищого рівня майстерності, на якому особа демонструє здатність працювати з великим ресурсом творчості (і в особистісному аспекті, і в професійному). Нам імпонує такий погляд на досліджуваний феномен, оскільки саме педагогічна майстерність є найвищим рівнем професійного розвитку вчителя. На нашу думку, про педагогічну майстерність доцільно говорити в контексті двох рівнів – інноваційного й смислопороджувального.

Висновки. Аналіз наукової літератури дав підстави для висновку, що стратегія – організовувальна й регулювальна складова професійно-педагогічної діяльності, а стратегіальна організація – засадничий принцип цієї діяльності. Визначено ознаки стратегіальності мислення вчителя як-от: дотримання ним певної

схеми в обробленні інформації, економія часу та власних пізнавальних ресурсів, гнучкість мислення (уміння суб'єкта змінювати, корегувати план дій під час роботи із суперечливою інформацією), упевненість учителя в правильності обраного порядку дій і точне його дотримання. З'ясовано, що стратегіальність як професійно-особистісна риса вчителя має інтегральний характер. Визначено й

описано п'ять рівнів сформованості інтегральної стратегіальності вчителя (на прикладі професійної діяльності вчителя української мови й літератури), зокрема: адаптивний, евристичний, дослідницький, інноваційний, смислопороджувальний.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні практичних шляхів розвитку інтегральної стратегіальності як особистісно-професійної риси вчителя.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2021

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Гурова Л. Психология мышления. Москва: ПЕР СЭ, 2005. 262 с.
2. Кирхлер Е., Шротт А. Принятие решений в организациях. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2004. 160 с.
3. Кон И. В поисках себя: Личность и её самосознание. Москва: Политиздат, 1984. 335 с.
4. Лерш Ф. Структура особи. Київ: Пульсари, 2014. 364 с.
5. Лілік О. Стратегіальність як базовий принцип професійно-педагогічної діяльності. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2020. №2 (20). С. 50–57.
6. Моляко В. Творческая конструктология (проглемены). Киев: «Освита Украины», 2007. 388 с.
7. Помиткін Е. Психологія духовного розвитку особистості: моногр. Київ: Наш час, 2005. 280 с.
8. Романовська Д. Обґрунтування класифікації видів особистісних стратегій діяльності спеціаліста-психолога. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка і психологія: зб. наук. пр.* 2010. Вип. 524. С. 139–150.
9. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность Личности. Москва: Смысл, 2004. 416 с.
10. Холодная М. Психология интеллекта: Парадоксы исследования. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 272 с.
11. Lieberman D. J. Executive power: use the greatest collection of psychological strategies to create an automatic advantage in any business situation. New Jersey: Wiley and sons, Inc. Hoboken, 2009. 256 p.

REFERENCES

1. Gurova, L. (2005). Psihologija myshlenija [Psychology of thinking]. Moskva: PER SJe [in Russian].
2. Kirhler, E., and Shrott, A. (2004). Prinjatje reshenij v organizacijah [Decision making in organizations]. Har'kov: Izd-vo Gumanitarnyj centr [in Russian].
3. Kon, I. (1984). V poiskah sebja: Lichnost' i ejo samosoznanie [Finding Yourself: Personality and Self-Consciousness]. Moskva: Politizdat [in Russian].
4. Lersh, F. (2014). Struktura osoby [Personality structure]. Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].
5. Lilik, O. (2020). Stratehialnist yak bazovy pryncyp profesiino-pedahohichnoi diialnosti [Strategism as a basic principle of professional and pedagogical activity]. Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology»], 2 (20). P. 50-57 [in Ukrainian].
6. Moljako, V. (2007). Tvorcheskaja konstruktologija (progleneny) [Creative constructology (proglemen)]. Kiev: «Osvita Ukrainy» [in Russian].
7. Pomytkin, E. (2005). Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti: monohr. [Psychology of spiritual development of personality: monograph]. Kyiv: Nash chas [in Ukrainian].

8. Romanovska, D. (2010). Obgruntuvannia klasyfikatsii vydiv osobystisnykh stratehii diialnosti spetsialista-psykholoha [Substantiation of classification of types of personal strategies of activity of the specialist-psychologist]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pedagogika i psykholohiia: zb. nauk. pr. [Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Pedagogy and psychology: a collection of scientific papers]. 2010. Vyp. 524. S. 139–150 [in Ukrainian].
9. Jemmons, R. (2004). Psihologija vysshih ustremlenij: motivacija i duhovnost' Lichnosti [Psychology of Higher Aspirations: Motivation and Spirituality of the Personality]. Moskva: Smysl [in Russian].
10. Holodnaja, M. (2002). Psihologija intellekta: Paradoksy issledovanija [Психология интеллекта: Парадоксы исследования]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
11. Lieberman, D. J. (2009). Executive power: use the greatest collection of psychological strategies to create an automatic advantage in any business situation. New Jersey: Wiley and sons, Inc. Hoboken [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.10.2021

Olha LILIK

ORCID 0000-0002-5187-1944

*Doctor of pedagogical sciences,
Associate professor,
Associate Professor of Department
of Ukrainian Language and Literature,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

Email: lilik8383@ukr.net

Ольга ЛІЛІК

ORCID 0000-0002-5187-1944

*Доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри
української мови і літератури,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: lilik8383@ukr.net

Maria VAKULA

ORCID 0000-0003-0375-5508

*Teacher of Ukrainian language and literature of
Chernihiv Secondary School №3,
Master's student of the Faculty of Philology,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: maruavakula@outlook.com

Марія ВАКУЛА

ORCID 0000-0003-0375-5508

*Учитель української мови і літератури
Чернігівської ЗОШ №3,
магістрантка філологічного факультету,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: maruavakula@outlook.com